

Steunpunt Jeugd vzw
Arenbergstraat 1D | 1000 Brussel
T 02 551 13 50 | F 02 551 13 85
info@steunpuntjeugd.be | www.steunpuntjeugd.be

Ooievaars en bloemkolen

Historisch-pedagogische schets van het jeugdwerk

Auteur: Kurt De Backer en Els Van Effelterre

1 Inleiding

Schrijvers over de geschiedenis van het jeugdwerk zijn het alvast over één ding eens: de evoluties in het jeugdwerk hangen nauw samen met de **maatschappelijke tendensen**. Het jeugdwerk speelt blijkbaar goed in op het algemeen maatschappelijk klimaat. We zien doorheen **150 jaar jeugdwerk twee spanningen** terugkomen: de spanning tussen georganiseerd worden en zelforganisatie enerzijds en de spanning tussen het eigen jeugdland en de brede maatschappij anderzijds.

Laten we eerst even de eerste spanning bekijken: **georganiseerd worden versus zelforganisatie**, in de prille jeugdwerkgeschiedenis belichaamd door jeugdzorg versus jeugdbeweging. Jeugdzorg in de 'oude' betekenis zijn vooral initiatieven die volwassenen opzetten ter socialisatie van jongeren. De jeugdbewegingen met hun initiatieven voor en door jongeren stonden daar tegenover. Van de eerste patronaten en studentenbewegingen tot de 'anti-globalisten' vandaag, iedereen krijgt te maken met die spanning ... Sommige jeugdwerkorganisaties ontstaan op initiatief van jongeren uit ongenoegen met maatschappelijke evoluties of uit een reële behoefte waarvoor nog geen aanbod bestaat. Als ze voor middelen bij de overheid aankloppen, betekent dat dikwijls een stuk van de eigen vrijheid opgeven om aan normen en criteria te voldoen. Andere jeugdwerkorganisaties ontstaan op initiatief van volwassenen om jongeren iets bij te brengen, om bepaalde maatschappelijke problemen van jongs af aan aan te pakken, om jongeren te socialiseren. Dikwijls gaan deze initiatieven na een tijdje over in de handen van de jongeren zelf. Elk individueel initiatief, maar ook elke overheid, wordt geconfronteerd met dat spanningsveld.

De tweede spanning die steeds terugkeert, is de vraag of het goed is dat de jeugd zich al dan niet best terugtrekt op een aparte plaats in de samenleving. Met het ontstaan van de notie 'jeugd' ontstond ook de bescherming van de jeugd en de jeugdzorg. Jongeren kregen een aparte ruimte, soms een vrijplaats. Die aparte ruimte gaf hen minder recht van spreken in de volwassenenwereld. Dat jeugdland, afgesloten van de volwassen wereld, krijgt dikwijls een negatieve bijklank. Het jeugdwerk wil kunnen spelen en een rustplaats zijn voor kinderen en jongeren, maar wil tegelijkertijd niet losstaan van die maatschappij. Hoe langer hoe meer groeit de idee van de jeugdperiode als psycho-sociaal moratorium en wordt het jeugdwerk gezien als een georganiseerde vorm van dat moratorium (zie 'Participatie: van compensatie naar dialoog' in dit boek).

In deze bijdrage bieden we een brok jeugdwerkgeschiedenis, evoluties in de maatschappij en de rol van de overheid. Alle organisaties schommelen doorheen hun geschiedenis heen en weer tussen een legitimering tegenover de maatschappij – wij brengen jongeren iets bij dat ze later van pas kan komen – en een maatschappelijk veranderingsproject dat van de jongeren zelf lijkt te komen. Dat leidt geregeld tot interne discussies en de heroriëntatie van de eigen werking. Zelden is het duidelijk of die veranderingen worden ingegeven door de omgeving of door de doelgroep zelf.

2 1850-1900: start van het jeugdwerk

In de negentiende eeuw is België geïndustrialiseerd. De **industrialisatie** heeft verstrekkende gevolgen voor de samenleving. Er ontstaat een industrieproletariaat. Enkel de gegoede klasse profiteert van de economische vooruitgang. Daardoor vergroot de kloof **tussen arm en rijk**, tussen proletariaat en burgerij. De industrialisatie ontwricht gezinnen van de arbeidersklasse en buurtgemeenschappen, levert mensen uit aan armoede, ziekte en alcohol. De burgerij toont zich weliswaar 'liefdadig' tegenover het sociale vraagstuk. Meestal op moraliserende en paternalistische wijze, want de arbeider wordt zelf verantwoordelijk geacht voor zijn penibele situatie. Pas op het einde van de negentiende eeuw komen er een aantal bewegingen op gang die komaf willen maken met de sociale wantoestanden: de **arbeidersbeweging, de vrouwenbeweging en de beweging voor de bescherming en rechten van het kind**.

Tijdens de industrialisatie wordt Europa meegezogen in een **moderniseringsstroming**. Oude maatschappelijke verhoudingen en structuren brokkelen af en maken plaats voor nieuwe. In die nieuwe maatschappij verslapt de band met de traditie en treden nieuwe maatschappelijke blauwdrukken op de voorgrond: **liberalisme, nationalisme en socialisme**. Het individu wordt steeds meer afhankelijk van grote gehelen zoals **staat, zuil en school**. De modernisering heeft zijn weerslag op de positie van de jeugd. Er ontstaat een **apart jeugdland** dat geleidelijk aan als een noodzaak wordt beschouwd. Al blijft dat jeugdland de hele negentiende eeuw door weggelegd voor **jongeren uit de hogere of de middenklasse** die de kans krijgen om te gaan studeren (Vos 1987, Uytfanghe 1988).

Vanuit haar afkeer van zowel de aristocratische decadentie als de levenswijze van de werkmans, gaat de **middenklasse een eigen cultuur opbouwen**. Het burgerlijke arbeidsethos en het adagium 'kennis is macht' staan daarbij centraal. De middenklasse ziet zichzelf als draagster van de politieke democratisering en nationale emancipatie. Het **middelbaar onderwijs** wordt het instrument bij uitstek om jongens klaar te stomen voor verantwoordelijke posities in de maatschappij. Door de uitbreiding van het onderwijs krijgt de menselijke levensloop een welomlijnde segmentering. Die wordt ondersteund door een wetenschappelijk-psychologische definiëring van het begrip 'adolescentie', dat sinds het einde van de achttiende eeuw ingeburgerd raakte. Met adolescentie bedoelt men de periode tussen kindertijd en volwassenheid, een intermezzo waarin jongeren de fundamenten van de opgroeiende persoonlijkheid moeten leggen door een brede vorming op alle gebied.

Tot het **einde van de Tweede Wereldoorlog** is het jeugdwerk geen interventiedomein van de overheid. Het valt grotendeels samen met heel het **verenigingswerk**, onder de hoede van de **zuilen**, waarvan de katholieke in Vlaanderen de grootste en ook de oudste is. Door de oprichting van de burgerlijke staat in de negentiende eeuw, ziet de **Kerk** haar politieke dominantie immers verloren gaan. De Kerk legt zich daar niet bij neer en tracht haar macht over de bevolking te behouden. Haar strategie bestaat erin zich te verzekeren van een machtsbasis onder de bevolking door een **netwerk van verenigingen** uit te bouwen, zodat ze als het ware alle domeinen van het leven beheerst. Die strijd tegen de staat bepaalt in grote mate de activiteiten van de Kerk. Zo verzet de Kerk zich tegen eender welke sociale maatregel van staatswege, omdat zij daarin een aanslag op haar machtspositie ziet.

2.1 De patronaten

Talrijke initiatieven moeten de **jeugd** (en de volwassenen) beter gaan **beschermen en vormen**. Kortom, ze moeten hen socialiseren met het oog op de nieuwe uitdagingen van het **liberalisme en het kapitalisme**. Vanuit moreel-religieuze bekommernis groeit medio negentiende eeuw de **jeugdzorggedachte**, wat in België rond 1850 leidt tot de oprichting van patronaten. Patronaten zijn organisaties op **parochiaal vlak** die de jeugd, aanvullend op de weinig bezochte scholen, **vorming** geven, waaronder **ook godsdienst**. Ze willen ook de ontspanning van de jeugd organiseren om hen zo te behoeden voor ongunstige invloeden. De patronaten ontfermen zich over kinderen en jongeren die wegens de zware arbeidsbelasting van de ouders en familieleden aan hun lot overgelaten zijn, voor zover zij zelf niet moeten werken. Ze kunnen er spelen in een voor hen ingerichte ruimte en voedsel en kleding krijgen. **Opvoedende lessen op godsdienstige basis onderbreken het spel regelmatig**. Wanneer vanaf 1860 het conflict tussen de katholieke Kerk en het vrijzinnige liberalisme weer oplaait, betekent dat een nieuwe impuls voor de stichting van

nieuwe patronaten als beschermend jeugdmilieu tegen moderne invloeden. Geleidelijk aan ontwikkelen de diverse afdelingen van de patronaten zich tot **zelfstandige initiatieven**: spaarkassen, fanfares, turnbonden ... (Cammaer 1982, Van Gils 1992).

2.2 Emancipatie van arbeidersjeugd en studenten

Naast de jeugdzorg liggen ook **emancipatiebewegingen** aan de oorsprong van het jeugdwerk. De belangrijkste zijn de **studentenbeweging** met haar betekenis voor de **Vlaamse ontvoogding**, en de emancipatie van de jonge arbeider met haar betekenis voor de **arbeidersstrijd**.

In 1874-1875 ontstaat de jeugdbeweging bij studerende jongeren. Die beweging door en met de jeugd is de eerste echte jeugdbeweging in de wereld. Het zijn de eerste organisaties van jongeren die **zichzelf organiseren en activiteiten ontplooiën** die niet door volwassenen zijn gepland of geleid. Kenmerkend voor de studentenbeweging is haar **politieke voortrekkersrol en directe actie**. In de nationale en sociale revoluties van die tijd vind je zowat overal studenten op de barricades. De studentenbeweging heeft ongetwijfeld een grote invloed gehad op de **culturele ontvoogding en de sociale bewustwording van het Vlaamse volk**. Een eerste voorloper op de studentenbeweging, *'t Zal wel gaan*, werd in 1852 in Gent opgericht door de liberaal J. Vuylsteke. Beroemder is echter de Katholieke Vlaamse Studentenbeweging van Albrecht Rodenbach, ook wel **Blauwvoeterij**¹ genoemd (1875).

Verschillende politieke partijen richten een jeugdafdeling op. Erg actief is de **socialistische Jonge Garde** die in 1886 opgericht werd (later Socialistische Jonge Wachten), een sterk anti-militaristische arbeidersbeweging voor jongeren. Die jongeren staan naast volwassenen in het arbeidsproces en willen hun politiek en maatschappelijk-cultureel engagement vormen en uitdragen in een eigen jongerensfeer en met specifieke acties. "Het is een vorm van jeugdwerk (jongerenbeweging) waarin vorming en actie samengaan, gedragen door de eigen verantwoordelijkheid van jongeren, maar **aansluitend op de idealen en streefdoelen van deelgroepen volwassenen**" (Cammaer 1982: 9). Later wordt die actie verbreed en ontstaan er trekkersgroepen, turnkringen en discussiegroepen.

Samengevat

De negentiende eeuw ontdekt de jeugd als aparte groep. Dat leidt niet alleen tot de eerste kindwetten, zoals de wet op de kinderarbeid en de wet op de leerplicht, maar ook tot aparte bewegingen voor de jeugd. Die bewegingen ontstaan vanuit twee richtingen. Vanuit de ene richting probeert men de jeugd te socialiseren, voor te bereiden op een eigen welomschreven plaats in de samenleving. Vanuit de andere richting organiseert de jeugd zich meer rond eigen idealen en doelstellingen (Van Gils 1992, Cammaer 1982).

3 1900 – 1940: Differentiaties en correcties van hogerhand

¹ Rodenbach gaf deze naam zelf aan de studentenbeweging en inspireerde zich op een boek van Hendrik Conscience; 'de kerels van Vlaanderen' waarin de Blauwvoeten stredden tegen vreemde indringers de isengrins.

Eind negentiende eeuw heeft de **katholieke Kerk** haast een **monopolie** op het verenigingsleven. De kaart van Vlaanderen staat vol **katholieke organisaties**: scholen, kloosters, gilden, toneelverenigingen, patronaten, verzekeringsmaatschappijen, vakverenigingen, banken, musea, boerenbonden ... Nu dat verwezenlijkt is, stemt de Kerk in met **sociale maatregelen vanwege de staat**.

Na de Eerste Wereldoorlog neemt de betekenis van jongeren als **generatieverschijnsel** toe. De term jeugd vindt ingang en het **jeugdland** wordt een gegeven. Dat is een stap verder in de richting van de klassenintegratie. Het begrip **generatie** loopt immers door alle sociale klassen heen. De andere kant van de medaille is dat het lijkt alsof de jeugd een homogene groep is, terwijl de diversiteit in de realiteit zeer groot is. Zo worden ook jongeren die vanaf 14 jaar gaan werken ook als **adolescent** beschouwd, waardoor ze niet dezelfde voorwaarden krijgen als een volwassen werknemer. Jongeren komen in een situatie van onvolwaardigheid terecht. Dat terwijl jonge arbeiders een paar decennia voorheen nog een uitzonderlijke waarde hadden, al was het maar omwille van de fysieke kracht.

Bij volwassenen brengt het onderscheid tussen jeugd en volwassenheid een ambivalente houding teweeg. Enerzijds stellen ze hun hoop op de jeugd: dat is de **toekomst**. Anderzijds voelen ze zich door het groeiend jeugdbewustzijn bedreigd, met een **generatieconflict** op de loer. Door jongeren te beschermen, beschermen volwassenen ook hun eigen wereld. In de hoop dat jongeren die later als volwassenen ook aanvaardden (Van Uytfanghe 1988).

Arbeiders leren het begrip **vrije tijd** kennen dankzij de invoering van de **48-urenweek in 1921**. Geen onbelangrijk gegeven voor het jeugdwerk.

3.1 Het jeugdwerk

Het ledenaantal van de patronaten loopt begin twintigste eeuw terug. Jongeren komen niet meer zo makkelijk af op een zorgaanbod en de hogere standen schroeven hun financiële inbreng terug. Daarom doen meer en meer patronaten beroep op **jongeren voor de leiding**. Zo groeit een deel van de **patronaatsbeweging, namelijk de ontspanning**, uit tot de **Chiro** (1940-1941: Chirojeugd Verbond der Katholieke Patronaten). **Jongeren organiseren er zelf de vrijetijdsbesteding van jongeren** (Van Uytfanghe 1988, Cammaer 1982, Van Gils 1992, De Paepe 1989).

De **Vlaamse studentenbeweging**, sinds 1903 overkoepeld door het AKVS (Algemeen Katholiek Studentenverbond) blijft groeien. Haar nationalistische gedachtegoed is echter een doorn in het oog van de Belgische katholieke Kerk, zodat het regelmatig tot botsingen komt. In de jaren twintig-dertig verbiedt de Kerk zelfs de snel groeiende beweging. Na een steeds grotere interne versplintering stopt het AKVS in 1935 zijn werking. "De belangrijkste erfenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging aan de latere jeugdbewegingen is het ontstaan van een traditie van jeugdige bezieling gericht op inzet in de bredere maatschappij" (Vos 1987:, 7).

Een nieuwe 'orthodoxe' jeugdbeweging, de **KSA** (Katholieke Studenten Actie) en de **VKSJ** (Vrouwelijke Katholieke Studerende Jeugd) worden opgericht. De bisschoppen richtten ook het JVKA (Jeugdverbond voor Katholieke Actie, 1928) op dat het geheel van de katholieke jeugdactie moet coördineren en overkoepelen. Naast de KSA, VKSJ, KAJ en VKAJ zijn ook de **katholieke boerenjeugd** (BJB en VBJB) en de **middenstandsjeugd** (KBMJ en VKBMJ) lid.

Voor de **socialistische arbeidersjeugd** is de invoering van de 48-urenweek in 1921 een belangrijke trigger. De pas opgerichte **arbeidershogeschool** geeft een intensieve opleiding aan **jeugdleiders**. De Arbeidersjeugd en de Socialistische Jonge Wachten smelten samen en vormen de **Vlaamse Bond van de Socialistische Jonge Wachten en Arbeidersjeugd** (1925). Die legt zich toe op de opvoeding van de arbeidersjeugd, op de strijd tegen alcohol, op de strijd tegen het militarisme en op de algemene actie. Er ontstaat een arbeidersjeugdbeweging (de Ajotters) en achtereenvolgens zien de **Rode Valken** en de **syndicale jeugd het licht** (Van Cleven 1995).

3.2 Jeugdbeweging als methodiek

Verschillende jeugdverenigingen stellen zich vragen bij hun **pedagogische aanpak**. Ze gaan actief op zoek naar een kader voor activiteiten, **nieuwe methoden** ontstaan.

Een inspiratiebron is de **Duitse Wandervögelbeweging**. Die beweging komt voort uit studentengroeperingen aan de Duitse universiteiten die sterk onder invloed van de romantiek staan. Later ontstaan er groepen vanuit de **middelbare scholen** en die vormen dan vanaf eind negentiende eeuw de eigenlijke jeugdbeweging. De Wandervögel wordt gewoonlijk een '**vrije**' **jeugdbeweging** genoemd, omdat ze niet ten dienste van politieke doelstellingen van volwassenen is opgezet, maar **door jongeren zelf wordt opgericht precies uit protest tegen de volwassenen**. Ze trekt zich terug uit de volwassenenwereld en zoekt haar heil in een jeugdland met **eigen symbolen, rituelen** ... De leden geven een **jeugdcultuur** vorm met als basisingrediënten een natuurlijke levenswijze, een anti-autoritaire geest en een afwijzing van de sociale gelaagdheid. De meest specifieke activiteit is **wandelen**. Dat beschouwen ze als een **demonstratie van jeugdigheid**. Hoewel dat ook een zekere ideologische connotatie heeft, is het zeker ook een **methode om de groepsgeest te bevorderen**. "De jeugdbewegingen die daaruit na de Eerste Wereldoorlog voortkwamen zijn qua symboliek, stijl en methodiek rechtstreekse inspiratiebronnen geweest voor de Vlaamse jeugdbewegingen van de jaren dertig" (Vos, 1987, 7). De Wandervögelbeweging sterft letterlijk uit. Het Duitse leger rekruteert de meeste jongeren tijdens de Eerste Wereldoorlog.

In het begin van de twintigste eeuw waait ook de **scoutsbeweging** over naar ons land. Scouting wordt doelbewust **door volwassenen opgericht uit bezorgdheid** voor het morele en maatschappelijke peil van de jeugd. Vooral in het interbellum krijgt ze voet aan wal. Die beweging is **ontstaan in Engeland** toen verantwoordelijken van jeugdclubs aan Baden Powell, verantwoordelijk officier voor de training van de keurtroepen tijdens de oorlog in Zuid-Afrika,

vroegen om zijn trainingsmethode uit te schrijven voor gebruik bij de jeugd. Dat bracht ongewild een systeem van **pedagogisch opgezet jeugdwerk** op gang dat ook de naam 'jeugdbeweging' meekreeg. "Door dat initiatief kreeg de term '**jeugdbeweging**' een **tweede betekenis** van een **specifieke methode van jeugdwerk** waarin de nadruk toch blijft liggen op de **eigen inzet van de jongeren en op het groepsleven van jeugdigen die 'samen jong zijn' en samen verantwoordelijkheid dragen in een vrijetijdsgebied dat toch naast en buiten het volwassenenleven ligt**, al bereidt het hierop voor door dienstverlening en door het aankweken van een 'loyaliteit' die de gegeven maatschappij positief doet benaderen" (Cammaer 1982: 8). De scoutsbeweging rekruteert in het burgermilieu en ze is sterk Belgisch, zelfs franskiljons. De eerste Belgische groepen worden opgericht omstreeks 1911. Vanaf 1926 komt er een steeds sterkere neiging tot democratisering en vervaamsing die leidt tot de oprichting van de **VVKS** (Vlaamse Vereniging voor Katholieke Scouts) en **VVKM** (Katholieke Meisjesgidsen) in 1929.

Het **speelpleinwerk** is het **eerste jeugdwerk dat duidelijk geen beweging is**. Het ontstaat in de jaren dertig op initiatief van zowel **patronaten als socialistische gemeentebesturen**. Ze willen het kind weg houden van de slechte invloeden van de straat. In die zin sluit het aan bij de **jeugdbeschermingstraditie** die het jeugdwerk van voor de Eerste Wereldoorlog kenmerkt.

Samengevat

Tijdens het interbellum ontstaat een breder jeugdland, de begrippen **jeugd en vrije tijd** vinden elkaar meer en meer. Over het algemeen krijgen de **pedagogische doelstellingen** de grootste aandacht. Maatschappelijke evoluties zijn minder bepalend en als er op ingespeeld wordt, gebeurt

dat ten bate van jongeren. Illustratief is de titel van het eerste hoofdstuk van Walter Baeten's boek over de Chiro: *'De patronaten als jeugdzorg (1918-1935)'* (1993). Het bestaande jeugdwerk begint de methodes te verdiepen. Ook dat bevestigt de eerder pedagogische aanpak. Er gaat wel een grote energie uit van het jeugdwerk: de katholieken richten de Katholieke Actie op die dankzij het katholieke jeugdwerk een grote respons kent bij jongeren. Aan socialistische zijde worden dankzij de internationale werking en een grotere overkoepeling meer nationale initiatieven genomen.

4 1940 – 1945: Tijdens de Tweede Wereldoorlog²

In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog zet de methodische verdieping bij vele jeugdorganisaties zich door. Vlak voor en tijdens de wereldbrand voeren ze dan ook vele inhoudelijke discussies. Dat resulteert in de oprichting van verschillende **coördinerende organen** en in een **vernieuwing van de leidersvorming**. Enkele voorbeelden: de oprichting van de **Chirojeugd in 1941**, van het **Socialistisch Jeugdverbond in 1945**, en van een **KSA-federatie**.

Het jeugdwerk tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt dikwijls vergeten. Vele auteurs spreken van jeugdwerk voor en na de oorlog. Ten onrechte. Hoewel er in het begin van de oorlog sprake is van een samenscholingsverbod en een verbod op uniformen, heft de bezetter die verordeningen in 1941 terug op. Dikwijls kunnen onder **bescherming van de Kerk** vergaderingen toch plaatsvinden. Het negeren van de verordeningen zorgt af en toe wel voor de arrestatie van deelnemers of een proost.

Drie factoren bemoeilijken de gewone werking. Omdat vele jonge mannen al lang gemobiliseerd zijn, is er een **gebrek aan leiding**. Er is papierschaarste, wat er samen met de censuur toe leidt dat tijdschriften en **nieuwe ideeën moeilijk verspreid** kunnen worden. De **verordeningen** van de bezetter werken belemmerend; hoewel men ze dikwijls negeert moet men toch **voorzichtig zijn**.

Dat de **Kerk** ook tijdens de Tweede Wereldoorlog een belangrijke stem heeft in het jeugdwerk mag blijken uit het **verbod** van kardinaal Van Roey om **lid te worden van een nationalistische of nationaal-socialistische jeugdvereniging**. **KAJ en de scoutsfederaties** dragen actief hun steentje bij om **vluchtelingen te helpen en om gewonden te verzorgen in veldhospitelen**.

Alle Vlaamse jeugdbewegingen, uitgezonderd de 'rein kirchliche', worden gebundeld in de Nationaal-socialistische Jeugd Vlaanderen. Op haar hoogtepunt bereikt zij dertienduizend leden. Een afdeling van de Hitlerjugend komt er pas na onenigheid tussen het VNV (Vlaams Nationaal Verbond, NSJV) en De Vlag, een concurrent van het VNV. De Vlag richt in 1943 een afdeling op die niet van de grond komt wegens een gebrek aan leiding, te veel jeugdzorg en te weinig jeugdbeweging (Baeten 1993).

5 1945 – 1980: Van Tweede Wereldoorlog tot de jaren tachtig. Diversiteit en discussies

Na de Tweede Wereldoorlog zet het **moderniseringsproces** zich verder, de economie groeit. Dat heeft ook gevolgen voor de samenleving. "(...) ook het dagelijkse leven geraakte meer en meer doordrongen van een wetenschappelijke en technische rationaliteit, wat een soort ontluistering van vele tradities met zich mee bracht" (Wildemeersch 1989a: 162). De **vrije tijd en koopkracht** van de burgers zitten in de lift, zodat de **vrijtijdsindustrie** zich ontwikkelt. Dat heeft drie opvallende tendensen tot gevolg. Ten eerste **verliezen de traditionele culturele milieus** zoals het gezin, de buurten, de klassenspecifieke groepen, steeds meer hun **integrerende kracht**. Ten tweede vergroot de **impact van de media** op de vrije tijd, waardoor de **ervaringswereld van mensen** op spectaculaire wijze **uitbreidt**. Ten derde dringen de **hoge technische standaarden** van het commerciële aanbod zich steeds meer als **maatstaf op voor het globale vrijetijdsaanbod** (Wildemeersch 1989a: 163).

² Gebaseerd op Baeten, 1995; De Bisschop, 1997; Huybrechts, 1972; Van Ransbeke, 1993.

De maatschappelijke status van de jeugd is niet erg groot: de jeugdfase ziet men duidelijk als een voorspel, als voorbereiding op de status van volwassene. Vele domeinen zijn niet toegankelijk voor de jeugd. “Jeugdigen werden volgens de toenmalige opvattingen niet als autonome of zelfstandige subjecten beschouwd. Ze hadden veeleer de status van te beschermen en te controleren personen die slechts stapsgewijs konden worden ingewijd in de wereld van de volwassenen” (Wildemeersch 1989b: 174-175).

Vanaf de jaren zestig is de realisatie van de welvaartstaat in België een feit. Dank zij een aanhoudende economische groei, kan de verzorgingsstaat zich verder uitbreiden. De gemeenschap kan steeds meer beroep doen op het toenemende aantal sociale voorzieningen. De overheid gaat zelf steeds actiever optreden in het maatschappelijk leven. Ook de bemoeienis met de jeugd breidt zich uit, intensificeert en professionaliseert, ondersteund door een uitbreiding van overheidssubsidies. Door de materiële en sociale vooruitgang ontstaat er een echte vrijetijdscultuur. In de tweede helft van de jaren zestig komt er een

emancipatiegolf die zich onder meer manifesteert in de vrouwenbeweging en het feminisme, anti-racisme en verdraagzaamheid tegenover minderheden en maatschappelijk underdogs. Maar die emancipatiegolf van de jaren zestig stoot op de economische crisis van medio jaren zeventig (Depaepe 1991).

5.1 Van bloei naar differentiatie binnen het jeugdwerk

De jeugd- en jongerenbewegingen zijn erg sterk in de naoorlogse periode, maar hun greep op de jeugd vermindert vanaf de jaren zestig. Het jeugdwerk heeft duidelijk niet meer het monopolie over de vrijetijdsbesteding van de jeugd. De vrije tijd neemt toe, het **commerciële aanbod** is overweldigend en de **sportsector** heeft een breed netwerk. Tegelijkertijd begint men zich zorgen te maken over **groeijende jeugdmisdadigheid** en over de **invloed van de commerciële vrijetijdsbesteding**. Dat leidt tot een bezinning over de formule jeugdbeweging. Met als conclusie dat de jeugdbeweging pedagogisch zeer waardevol is en blijft, maar dat ze heel hoge eisen stelt aan de leden om voor de brede massa haalbaar te zijn.

“In de jaren vijftig richt men zich op de **niet-bereikte, zich vervelende massajeugd**. De aandacht gaat vooral uit naar het milieu van de **ongeschoolde arbeidersjeugd**. Vooral het consumptiepatroon van deze jeugd geeft aanleiding tot ‘moral panic’. Werkende jongens en meisjes worden in hun dagelijkse (fabrieks)arbeid blootgesteld aan tal van morele gevaren. Daartegen moet een krachtig pedagogisch offensief geopend worden. In de vrije tijd komen werkende jongeren nogmaals in een gevarenzone, nu om als consument hun verdiende loon te besteden in de publieke vermakelijkheden” (Bouverne-De Bie 1989: 189). Een en ander leidt tot differentiatie binnen het jeugdwerk. Er ontstaan initiatieven om de **massajeugd op te vangen en te begeleiden in een zinvolle vrijetijdsbesteding**. Er wordt nagedacht en **geëxperimenteerd met de jeugdbewegingsmethodiek**. Rond 1960 duiken de eerste **jeugdhuizen** op. Daarmee is de definitieve opening gemaakt naar de zogenaamde **niet-georganiseerde jeugd**.

Ook het bestaande jeugdwerk probeert niet-georganiseerde kinderen en jongeren te bereiken. De zorggedachte, een belangrijk onderdeel van de klassieke roldefinitie van het jeugdwerk, is daarbij nooit veraf. Het jeugdwerk krijgt ook een **controlerende functie** toebedeeld. Toch krijgen de jongeren nog de kans om te experimenteren. “Binnen het beschermend kader van het jeugdwerk was er een zekere **emancipatorische speelruimte**, die de jongeren toeliet **te experimenteren** met autonome rollen” (Wildemeersch 1989b: 175).

Het **jeugdwerk organiseert zich** beter en de oprichting van de **nationale jeugdraad** stimuleert de samenwerking tussen de jeugdorganisaties. De **levensbeschouwelijke koepels** bouwen zich verder uit. Daarmee is ook de verzuijing in het jeugdwerk een feit.

De jaren van **1965 tot 1980** zijn jaren van **hevige discussies, grote creativiteit en ingrijpende experimenten**. De jeugdbewegingen discussiëren over het **uniform, gemengde werking en christelijke levensvisie**, maar zien hun ledenaantal afkalven. De jeugdhuizen proberen een alternatief te vinden voor de commerciële vrijetijdsbesteding, maar raken erdoor in een identiteitscrisis. De speelpleinen zoeken naar een avontuurlijke infrastructuur in de woonomgeving, maar zien hun kinderaantal slinken (Van Gils 1992: 6).

De emancipatie- en inspraakgedachte leidt tot de uitbouw van de eerste **gemeentelijke jeugdramen** in 1965. De eerste **jeugddiensten met consulenten** ontstaan begin jaren zeventig. Mechelen, Geel, Turnhout, Ieper, Kortrijk en Hasselt werven de eerste jeugdconsulenten aan. Guy Redig wijst op vijf **maatschappelijke krachtlijnen** die deze evolutie mogelijk maken: het hoogtepunt van de verzorgingsstaat, de beginnende (culturele) autonomie voor Vlaanderen, jeugd en jongeren als een bijzonder fenomeen in de post-'68 periode, de gemeentelijke fusieoperatie (van 900 naar 308 gemeenten) en de beginnende professionalisering in de sociale en culturele sector (Redig 2000).

Ondanks de vele discussies en experimenten verliest het jeugdwerk toch wat van haar maatschappelijke relevantie. Het heeft niet langer de rol van socialisator; het is zijn voortrekkersrol als voorbereiding op het latere leven kwijt. Het **onderwijs** speelt nu die rol. In het jeugdwerk is nog maar weinig te merken van de godsdienstige binding en de ideologische inbedding die zo kenmerkend was voor de beginjaren. De kritische maatschappijvisies ontstaan niet meer in het jeugdwerk en ook de verspreiding ervan gebeurt elders (Van Gils 1992: 7). Het **jeugdwerk verliest** ook het **monopolie op de vrijetijdsbesteding van de jeugd**: de concurrentie met het commerciële aanbod en de sportsector is een invloedrijke factor.

Vernieuwend is de opkomst van nieuwe werkvormen in het jeugdwerk. Dat **'alternatief' jeugdwerk** speelt in op de noden en behoeften die in de taboesfeer zitten, zoals weglopen, seksualiteit, druggebruik (Cammaer 1982: 16). De eerste aanzet is de **individuele hulpverlening aan jongeren**. Het jeugd welzijnswerk is geboren: de jeugd informatiecentra (JIC), de jeugd adviescentra (JAC) en de werkingen kansarme jongeren (WKJ). Ze zijn weliswaar verwant met het jeugdwerk, maar ze beschouwen zichzelf evenzeer als **welzijnswerk**. Er ontstaat ook jeugdwerk dat een werking ontwikkelt voor de werkende en werkloze jongeren. Ze bieden hen vooral **vormingskansen** (Reners 1994:32).

De term 'jeugdwerk' is in deze periode een vlag die vele ladingen dekt. De **discussies** over **doelstellingen en methodes** laaien hoger dan ooit op. **Naar het welzijnswerk maakt het jeugdwerk openingen, tegen het onderwijs zet het zich af**. Grenzen die bepalend zijn voor het jeugdwerk in de komende decennia (Van Gils 1992: 7).

5.2 Het jeugdwerk als interventiedomein van de verzorgingsstaat

De geschetste evoluties in het jeugdwerk komen er mede onder invloed van de overheid. Vanaf de Tweede Wereldoorlog behoort het jeugdwerk tot het interventiedomein van de Belgische verzorgingsstaat. Toch wordt het overheidsoptreden ten aanzien van het jeugdwerk niet altijd gefundeerd vanuit een duidelijke visie. De overheidsadministratie **Nationale Dienst voor de Jeugd** (NDJ) en de **Nationale Jeugdraad** worden opgericht in **1945**. NDJ beperkt zich bij de aanvang tot materiële hulp, maar al vlug legt ze mee de basis voor nieuwe jeugdwerkvormen en voor de kwaliteit van het jeugdwerk.

Ook andere overheidsorganisaties worden in de naoorlogse periode opgericht. **Nationaal Werk voor Kinderwelzijn** (NWK) maakt heel wat middelen vrij voor het speelpleinwerk en de vakantiekolonies, een sector die veel aandacht krijgt van de overheid. Verder speelt ook het **Nationaal Instituut voor de Lichamelijke Opvoeding en de Sport, later de Bloso** een rol in het

jeugdwerk. Het zorgt voor de betoelaging van sportieve activiteiten voor de jeugd en van het speelpleinwerk. (Van Gils 1992: 5-6).

Geleidelijk aan ondersteunt de overheid ook jeugdwerkorganisaties die zich richten op de massajeugd. Daarmee speelt ze in op de ontwikkelingen in het jeugdwerk en beïnvloedt ze die ook mee. Vanaf 1960 erkent ze het **jeugdhuiswerk** en komt er een subsidieregeling. Al snel volgen regelingen voor **jeugdateliers**, **jeugdmuziekscholen** en nog later voor **jeugdgezelschappen voor amateuristische kunstbeoefening**.

De **administratie op landelijk vlak**, het Bestuur voor Jeugdwerk, is bijzonder actief. Ze schrijft verschillende **subsidierglementen** uit en stelt die voortdurend bij: de tijdelijkheid ervan is een uitgangspunt. Het enige duurzame wetgevende werk uit die periode is het **decreet op het landelijk jeugdwerk van 1975**. Daardoor kunnen organisaties die aan een aantal criteria voldoen, zoals in minstens drie provincies werken, rekenen op subsidiëring. Vanaf dan neemt het landelijk jeugdwerk een steile vlucht. Het decreet op het plaatselijke jeugdwerk dat onmiddellijk zou volgen, blijft in de steigers steken wegens onvoldoende eensgezindheid.

De overheid heeft ook aandacht voor het **jeugdwerk in de welzijnsfeer**. In 1979 gaat op het Bestuur Jeugdwerk de **dienst Jeugdwelzijnsinitiatieven** van start en werkt er dus naast de reeds bestaande diensten voor het landelijk, regionaal en lokaal jeugdwerk. Zo krijgt het welzijnsbeleid dat het Bestuur voor Jeugdwerk de jaren voordien ontwikkelde ook duidelijk vorm. Dat wijst erop dat het besef gegroeid is dat **sociaal-cultureel werk en jeugdwelzijn niet los van mekaar** staan en mekaar kunnen versterken. De dienst Jeugdwelzijnsinitiatieven krijgt de bevoegdheid voor initiatieven voor werkende jongeren, JAC's, opvangcentra voor jongeren en verenigingen werkend met kansarme jeugd (Reners 1994: 33).

Samengevat

Georganiseerd worden of zelforganisatie, jeugdland of breed maatschappelijk, plots zijn het geen impliciete doelstellingen meer, of een verborgen agenda, maar zijn zij het voorwerp van discussie. Die discussie ontstaat door de nieuwe **aandacht die de overheid aan het jeugdwerk besteedt**. De overheid maakt ook middelen vrij en zorgt voor een explosie van initiatieven. Die zijn, geheel volgens de tijdgeest, dikwijls maatschappijkritisch. Sommige werkvormen tuimelen bij het zoeken naar een evenwicht tussen afhankelijkheid van de overheid en maatschappijkritiek in een identiteitscrisis.

In de jaren zestig lijkt het erop dat jongeren meer en meer een apart jeugdland claimen. De vraag is of dat wel een algemeen geldend beeld is: vele jongeren moeten na hun veertiende gaan werken om het gezin te ondersteunen.

6 1980 – 2000: De laatste twintig jaar

Vanaf de jaren tachtig kan je spreken van een sterk gewijzigd tijdsbeeld. De crisis die ontstond in de jaren zeventig blijft ook doorwegen in de jaren tachtig. Men botst hard op de grenzen van de verzorgingsstaat. Reactionaire krachten winnen overal veld, de samenleving verrechtst. Dat laat zich ook op het sociaal-culturele vlak voelen. Er wordt **gesnoeid in de voorzieningen** en de **gedachte dat de gebruiker betaalt wint**. Wildemeersch (1989a) ziet de jaren tachtig ten prooi aan **culturele twijfel**. “De economische crisis, het falen van klassieke sociaal-politieke programma’s en niet in het minst de indrukwekkende ecologische crisis, heeft twijfel gezaaid” (Wildemeersch 1989a: 165). Het scepticisme tegenover het vooruitgangdenken groeit. Modernistische dromen worden gerelativeerd. Dat postmodern klimaat zet ook een aantal culturele zoekprocessen in gang die belangrijk zijn om de hedendaagse jeugdculturen te begrijpen.

In Vlaanderen groeit de autonomie, de Vlaamse bevoegdheden breiden zich uit na de tweede staats hervorming. Door de oprichting van een **Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap** ontstaat een nieuwe overheid met ambitie. **Cultuur blijft een beleidsterrein** maar verliest de centrale plaats in de aandacht van de overheid. Vele gemeenten zitten in een financiële en beleids crisis. Een aantal van hen zijn virtueel failliet. De nieuwe Vlaamse overheid zal zich intensief met hen bezighouden: een planmatige aanpak en een nieuwe politieke en bestuurlijke cultuur staan centraal. Vele gemeenten kunnen nieuwe krachten rekruteren dankzij de tewerkstellingsprogramma’s (Redig 2000).

6.1 Prioriteiten van de overheid

Het beleid van de Vlaamse Gemeenschap komt nauwelijks uit de verf: nieuwe initiatieven en duidelijke beleidsopties blijven uit en experimenten krijgen geen kans. De economische crisis en de afbouw van de administratie spelen daarin een belangrijke rol. De Vlaamse Gemeenschap investeert wel meer middelen in het **landelijk jeugdwerk**. Maar niettemin ziet het landelijk jeugdwerk hoe de overheid haar **betoelagingbelofte slechts voor zestig tot zeventig procent nakomt**.

De werkingen met achtergestelde groepen genieten specifieke overheidsaandacht. De overheid voert een **prioriteitenbeleid** omdat het begrotingstekort haar vanaf eind jaren zeventig noodzaakt tot een **bezuinigingspolitiek**. Met positief-discriminerende interventies ondersteunt de overheid steeds meer het jeugdwerk dat zich situeert in de welzijnssfeer (Van Damme 1992: 22). Sommigen interpreteren dat alsof organisaties die met kansarmen werken in die jaren een bloeiperiode zouden kennen. Van Gils relativeert die stelling: “Toch stellen deze organisaties op hun beurt vast dat de groei van de subsidies de groei in het werkveld geenszins volgt, zodat daar de toelage per werkingseenheid sterk daalt” (Van Gils 1992: 8). Intussen **stagneren de subsidies** voor alle andere plaatselijke werkingen. Ook daar is het dus ontevredenheid troef: stagnatie betekent in een periode van inflatie achteruitgang.

Op **gemeentelijk vlak** geven de gemeentebesturen de ondersteuning van het bestaande jeugdwerk duidelijker contouren, met vooral aandacht voor **materiële steun**. In de gemeenten waar een **gemeentelijke jeugdraad** functioneert, kan die meestal rekenen op heel wat **logistieke steun**. Daarnaast neemt de gemeente zelf ook het initiatief: er komen steeds **meer gemeentelijke speelpleinen** en er ontstaan **gemeentelijke jeugddiensten met eigen initiatieven** als Grabbelpas en informatieverstrekking voor jongeren. Die gemeentelijke jeugddiensten maken vaak de link met het gemeentelijk jeugd welzijnsbeleid: ze zoeken contact met het Comité Bijzondere Jeugdzorg, met de jeugdpolitie, met het onderwijs (Van Gils 1992: 9).

6.2 Herbezinning van diverse werksoorten

In de loop van de jaren tachtig, wordt het weer rustiger in het jeugdwerkweldje. Het jeugdwerk beseft dat het niet meer centraal staat in de vrijetijdswereld van de jeugd en bouwt nu, mede onder maatschappelijke druk, een aangepast profiel uit. Verschillende factoren, zoals de toenemende commercialisering van de vrije tijd, de economische crisis en jeugdwerkloosheid, leiden tot een

herbezinning van diverse werksoorten. “Veel jeugdorganisaties vonden van zichzelf dat ze, als ze wilden overleven moesten opteren voor eenzelfde marktgerichte benadering van hun doelgroep. Ondertussen werd al duidelijk dat de soep nooit zo heet gegeten werd als ze in de jaren tachtig opgediend werd” (Verbist 1996: 200). Toch heeft dat paniekmoment tot enkele waardevolle nieuwigheden geleid, vooral wat de verpakking betreft: gaande van de vormgeving van de tijdschriften tot nieuwe communicatievormen met jeugdigen. Heel wat jeugdwerk schuift inhoudelijk richting welzijnswerk op maar grijpt later toch weer terug naar de eigen jeugdwerkdoelstellingen. Het jeugd welzijnswerk houdt er een eerder bescheiden plaats aan over. Het jeugdwerk dat zich naar jongeren richt, maakt moeilijke tijden door, in tegenstelling tot het jeugdwerk dat met kinderen werkt. **“Het jeugdwerk met de wind in de zeilen is het kinderwerk met de recreatieve en de opvangfunctie voorop. Het jongerenwerk heeft het lastig om jongeren te bereiken, om ze te boeien; de concurrentie met het veelzijdig vrijetijdsaanbod kan het jongerenwerk niet aan”** (Van Gils 1992: 8).

Jeugdbewegingen profileren zich definitief als **kinderbewegingen** en komen naar buiten met een herdachte methodiek: hun zelfvertrouwen en hun ledenaantal stijgen weer (Van Gils 1992: 7). De gemeentelijke jeugdconsulenten hebben hun experimentele fase achter de rug en zorgen nu voor continuïteit en voor een **geïntegreerd lokaal jeugdwerkbeleid**. Ze groeperen zich en leveren denkwerk over beleidstructuren die de eigenheid van het jeugdwerk respecteren. Het **speelpleinwerk** vindt een eigen profiel met als kerntaken een avontuurlijk speelterrein en vakantieopvang en verovert brede maatschappelijke waardering. Het vormt samen met de **vakantiekampen** de enige sector die een **decreetale regeling van zijn subsidiëring** in de wacht kan slepen. De **werkingen met kansarmen** die zich aanvankelijk richten naar werklozen en later meer de klemtoon leggen op **migranten**, veroveren mede dankzij hun assertieve opstelling, bestaansrecht. Zij verenigen zich en laten zich opmerken door stevig onderbouwde dossiers en door aanhoudend lobbywerk.

De overtuiging groeit dat **jeugdbeleid meer moet zijn dan jeugdwerkbeleid**. Vooral de term 'jeugd welzijnsbeleid' die opduikt illustreert dat: ruimtelijke ordening, verkeer, jongerenhuisvesting, kinderopvang, jeugdwerkloosheid, migranten en jeugdcriminaliteit zijn thema's die vanuit de jeugdsector ter sprake worden gebracht (Van Gils 1992: 8).

Die evolutie komt er grotendeels dankzij de **professionalisering**. Veelal jonge beroepskrachten doen hun intrede, eerst via nepstatuten en in mindere mate via volwaardige tewerkstelling, zowel in het landelijk jeugdwerk als op lokaal niveau, in de gemeentelijk jeugddiensten, de jeugdhuizen, de werkingen met kansarmen, de speelpleinen ...). Voor de overheid is dat niet zozeer een maatregel om het jeugdwerk te versterken, wel een poging om de jeugdwerkloosheid te beheersen.

6.3 De decentralisatiediscussie

De decentralisatiediscussie staat op de agenda. Dat is een gevolg van de beleidsaandacht die op landelijk niveau afgenomen en op lokaal niveau toegenomen is. Het decreet op het lokale jeugdwerk wordt weer actueel. Met de brede decentralisatiebeweging in de rug groeit tussen het jeugdwerk en politici de consensus dat het **lokale beleidsniveau** voor het jeugdwerk het meest aangewezen niveau is. Dat maakt het immers mogelijk om de plaatselijk behoeften van de jeugd en het jeugdwerk op de voet te volgen en te evalueren en een democratischere besluitvorming te voeren.

In de jaren negentig gaat men op zoek naar remedies voor de zieke welvaartsstaat. Het gemeentebestuur moet meer doel- en planmatigheid krijgen. Als gevolg van de consensus over de decentralisering maakt de Vlaamse overheid nu echt werk van een decreet voor het plaatselijk jeugdwerk. Op 27 mei 1993 stemt de Vlaamse Raad (voorloper van het Vlaams Parlement) het 'decreet op de subsidiëring van de gemeenten tot het voeren van een plaatselijk jeugdwerkbeleid', of kortweg **decreet plaatselijk jeugdwerkbeleid**. Dat decreet schetst enkel de grote lijnen en principes voor het gemeentelijk jeugdwerkbeleid. De gemeenten zelf kunnen binnen dat **kader** de ondersteuning van het jeugdwerk invullen volgens de **plaatselijke noden en de eigen prioriteiten**. Het decreet verplicht hen er niet toe om een zwaar geïntegreerd jeugdbeleid te voeren, maar geeft wel stimulansen om jeugdwerkmaatregelen breder te kaderen.

Tot slot: Impermeabel of Goretex

Toen alles nog begon met ooievaars en bloemkolen werd ook het jeugdwerk geboren. Waar aanvankelijk vooral de zorg voor jongeren centraal staat, krijgt snel de maatschappelijke ambitie van jongeren de overhand. Daardoor ontstaat een aparte jeugdruimte die al snel in omvang toeneemt. Het jeugdwerk wordt de letterlijke vertaling van dat jeugdland. Het jeugdwerk worstelt met een aloude pedagogisch dilemma: **vasthouden of vrijlaten?** Welk initiatief behoort de jongeren toe, welk wordt hen ontnomen uit bezorgdheid of verantwoordelijkheidsgevoel?

Wie beweert dat de grenzen van dat jeugdland absoluut en impermeabel zijn, heeft zijn loden te ver over het hoofd getrokken. Het jeugdwerkland is geen omheinde Christianastad, ongevoelig voor maatschappelijke evoluties. Het zit eerder onder een hoogtechnologisch membraan, dat afhankelijk van de omstandigheden meer of minder doorlaatbaar wordt. Dat membraan is evengoed elastisch: het kan uitdeinen en inkrimpen.

Die grensgeschillen lijken eigen te zijn aan het jeugdwerk. Ze zijn ermee vergroeid. Het zijn spanningen die de dynamiek in het jeugdwerk houden. Het is intrigerend dat de spanningen van vandaag nog steeds dezelfde zijn als anderhalve eeuw geleden. Het jeugdwerk blijft zijn grenzen aftasten. De ene keer trekt het schotten op en werkt het intensief om de eigen sector aan nieuwe noden en wensen aan te passen. De andere keer gooit het resoluut de poorten open, dikwijls om het kot te verluchten. Wordt het weer tijd om de poort te gaan zoeken?